

NEOSTILSKA ARHITEKTURA U ZADARSKOJ REGIJI

Marija Stagličić

Proučavanje arhitekture 19. stoljeća znači rad na djelima složenog i kontroverznog vremena koje je svojim mozaikom miješanih stilova uspjelo poništiti sve autoritete prošlosti i otvoriti putove novom, današnjem oblikovanju. To proučavanje, međutim, kao i u ostalim stilskim razdobljima, može biti usmjereno na neka sasvim specifična ili periferna područja, na tzv. arhitekturu u regiji. U ovom slučaju područje izučavanja su Ravni Kotari gdje se u prvoj polovini prošlog stoljeća javlja zakašnjeli klasicizam, što postepeno prelazi u miješani historicizam pretežno neoklasicističkog oblikovanja s detaljima neogotičkog i neoromaničkog stila. Klasicizam u zadarskoj regiji nije se odnosio prema bitnim odrednicama tog stila na očekivani način. Štoviše, spomenici iz tog vremena bit će većinom izolirani i u neskladu s tradicijom, znanjem i ukusom sredine u kojoj su ih podizali, uglavnom zadarski građevinari prema austrijskim propisima o veličini, prozračnosti i osvjetljenju.

Klasicistička arhitektura na području nekadašnjeg zadarskog okruga sličnih je oznaka kao i u drugim regijama osiromašene austrijske pokrajine Dalmacije, koja nije imala mogućnosti naglog razvoja i oporavka nakon okončanja ratova i uspostave druge austrijske uprave. Jedini napredak u ovoj situaciji bila je izgradnja cestâ, što je Austrija otpočela nakon pada Venecije, te isušivanje močvare i regulacija rijeka. Za područje Ravni Kotara i Bukovice značajna je izgradnja ceste od Zadra prema Kninu. Za vrijeme Francuza otpočeta je cesta Zadar—Smilčić—Karin—Obrovac i preko Malog Alana za Liku a dovršena je 1832. godine.¹

U zadarskoj regiji klasicizam se može pratiti na sakralnim objektima, odnosno župnim crkvama. Njihova izgradnja je vrlo intezivna između tridesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća. Nakon toga ta arhitektonska aktivnost ne jenjava, ali je nešto manja, a stilski prelazi u historicizam s neogotičkim ili neoromaničkim ukrasnim elementima. Klasicistička arhitektura ove regije ne znači rušenje starog, jer čvrsta stilska tradicija nije ni postojala. Ona nije ni prihvaćanje novog izraza, jer se javlja samo na sakralnim objektima. Ti spomenici bit će samo daleki odjek jednog stilskog previranja koje je evropske gradove činilo prepoznatljivima

¹ Vidi C. F. Bianchi, *Fasti di Zara, Zadar 1888*, str. 137 i D. Kečkemet, *Preteče Jadranske magistrale u Jadranska magistrala, Zagreb 1965*.

na jedan nov način. Ono je dotaklo samo veće dalmatinske gradove, a u malim mjestima i selima očitovalo se kao zalag prestiža i ugleda. Stoga su nam ponekad draži oni spomenici što su pomalo rustični i netipični, ali djelo samih mještana domaćih zidara, odnosno oni u kojim se osjeća dah ove ruralne sredine.

Najraniji primjer klasicizma na ovom području je župna crkva u Privlaci, podignuta 1836. godine prema nacrtu arhitekta Valentina Presanija iz Udina. Spomenut ćemo još jedan objekt, iako je izvan označenog geografskog područja. To je crkvice sv. Frane u Podpragu na Velebitu, koju je ovaj isti autor otpočeo 1832. za vrijeme gradnje spomenute ceste za Liku. Oba spomenika izuzetni su primjeri zrelih i oblikovno vrijednih klasicističkih projekata, pa odskaču od ostalih objekata u regiji. To su ujedno rijetki primjeri na obrađenom području čiji je autor poznat.² Budući da je o ovim spomenicima već objavljena studija, ovdje ćemo ih se još jednom prisjetiti.

Na prijevoju velebitske ceste gdje još vlada dalmatinski krš izranjaju sive, kamene plohe, koje svojom finom obradom odudaraju od oštih vrhova planine, a opet se s njom stapaju u sivilu kamena koji ih gradi. U toj intenzivnoj monohromiji kamena, ceste i stijena, kapela sv. Frane snažno dominira, simbolički označavajući svojim porticima ulaz i izlaz iz nekadašnje provincije. Tlocrt je kapele raščlanjeni osmerokut upisan u kvadrat, s dva nasuprotna dorska portika. Nad središnjim kvadratom diže se osmerostrana kupola. Iz crkvice zrači harmonija i klasične proporcije idealno zamišljenog centralnog prostora.

Sličnih odlika je i župna crkva sv. Marije u Privlaci, koja je manje »antička« ali jednako vrijedna klasicistička građevina. Tlocrt je osmerokut izdužen narteksom i svetištem, na koji se nastavlja apsida. I ova crkva je manjih dimenzija ali bogato raščlanjenih zidnih masa.

Ostala regionalna arhitektura nema takvu oblikovno-izražajnu vrsnoću već predstavlja izgradnju prema određenoj shemi ili predlošku. Ova građevinska aktivnost nije vezana uz djelovanje prije spomenutog arhitekta, već se izvodi prema nacrtima iz Direkcije za građevinsku djelatnost u Zadru, a intenzivnije se odvija od 1845, što je datum izgradnje župne crkve u Viru.

U vremenskom razdoblju između 1832, kada počinje gradnja crkvice sv. Frane na Velebitu, i 1836, kad je otpočeta Sv. Marija u Privlaci, i 1845. godine, otkada je pojačana gradnja crkava u regiji, nastala je još jedna crkva.

To je crkva sv. Kuzma i Damjana u Polači. Jedini podatak o gradnji nalazimo kod Bianchija, koji navodi da je iz temelja izgrađena 1836. godine, na mjestu stare, ruševine crkve sv. Kuzme i Damjana.³ Sada se u njoj vrši obred pravoslavnog bogoslužja. Crkva je smještena na osamljenom krševitom brežuljku usred groblja. Longitudinalna je građevina s polukružnom apsidom. Dugačka je 24, a široka 6 metara.⁴

² Vidi *M. Stagličić*, Klasicist Valentino Presani u Dalmaciji, Peristil, Zagreb 1979, gdje su ova dva objekta potanko obrađena.

³ *C. F. Bianchi*, *Zara cristiana*, II, Zadar 1879, str. 367.

⁴ N. dj.

Zapadno pročelje je raščlanjeno jednom vertikalnom osi u čijoj se ravnini nižu vrata, prozor i zvonik na preslicu. Portal je uzak, lučno nadvijen, s lijepom kamenom profilacijom koja se ponavlja na kružnom otvoru. Glatku ožbukanu površinu zida ukrašavaju dvije uske perforacije u obliku latinskog križa, smještene između tri izdužene konzolice koje podupiru dvodijelni zvonik. Profilacija konzolica se nastavlja do drugog horizontalnog vijenca. Zvonik ima lijepe lučne otvore i dvoslivnu strehu.

Sjeverno i južno pročelje je raščlanjeno s tri prozorske osi. Prozori su lučno završeni i koso usječeni u masu zida, a zaštićeni su željeznim rešetkama. Južno pročelje ima po sredini portal s četiri stube podignut od nivoa crkve, a istih je odlika kao i zapadni, ali s nešto skromnijom profilacijom. Svojom zbijenošću uz srednji prozor narušava proporcionalnost ovog pročelja.

Polače, crkva sv. Kuzme i Damjana, pogled na glavno pročelje, 1836. g.

Na zidu triumfalnog luka ponovo se javljaju otvori u obliku latinskog križa. Nešto niža apsida ima sa strane dva prozora, proporcionalno manja, ali obrađena na isti način kao i ostali prozori na crkvi.

Crkva u Polači se s obzirom na uzdužni tlocrt može svrstati uz ostale longitudinalne građevine u regiji, ali s obzirom na upotrebu konzola kod zvonika na preslicu, oblik i smještaj otvora i na pojavu bočnog portala, teško se može prihvatiti Bianchijeva datacija u 1836. godini.

Te godine se jedino gradila crkva u Privlaci, prema nacrtu Presanija, a intenzivnija izgradnja u regiji počinje od četrdesetih godina s

virskom crkvom. Spomenuta privlačka crkva bitno se razlikuje od svih ostalih regionalnih crkava koje se grupiraju i tipološki vezuju uz virskog Sv. Jurja. I upravo unutar te grupe, ova crkva u Polači ima neke elemente koji se javljaju kod kasnijih primjera, počev od 1866, kad se susreće nova konstrukcija zvonika na preslicu, napr. na župnoj crkvi u Briševu. U to vrijeme se već javljaju neostilska strujanja u Zadru, pa tako i u regiji, što možemo pratiti na crkvama iz 1877. u Poličniku i Lukoranu na kojima se susreću miješani neostilski elementi. Na njima se javlja bočni oltar, a zvonik na preslicu pridržavaju naglašene konzole pod kojima su uski otvori kakve susrećemo u Briševu (1866).

Bočni portal se javlja u Gorici (1848), ali on tu nema ono značenje kao onaj u Polači, koji je naglašen i zbijen uz prozore, poput portala u Poličniku (1877).

Vir, crkva sv. Jurja, zapadno pročelje koje postaje uzorom drugim seoskim crkvama, 1845. g.

Crkva u Polači nema nekih izrazito neostilskih karakteristika, ali svojim tlocrtom (nema izraženo svetište) i navedenim detaljima odvaja se od grupe crkava nastalih od 1845-66, a tipološki je bliža onim kasnijim ostvarenjima. Dosada se u arhivskoj građi nije mogla potvrditi gore obrazložena pretpostavka da je crkva u Polači nastala na kraju, a ne na početku ovog niza objekata u zadarskoj regiji koji su nikli iz klasicističkog estetskog izvorišta.

Na otoku Viru, koji je sada mostom spojen sa susjednim kopnom, izgrađena je župna crkva 1845. godine i posvećena je sv. Jurju.⁵ U stvari, radi se o obnovi i proširenju stare crkve koja se na tom mjestu nalazila. Vjerojatno je već 1840. bio izrađen projekt proširenja, da bi nakon pet godina bili otpočeti radovi.⁶ Prema spisu iz 1843, izgleda da je »stražnji dio stare crkve« kombiniran s novim prednjim dijelom, što bi značilo da je apsida originalan dio stare župne crkve.⁷ Svojim neproporcionalno manjim dimenzijama, sakristija odudara od prostornog longitudinalnog broda, što je zamijetio i Bianchi.⁸ Detaljnijim istraživanjem bi se utvrdila točnost ove pretpostavke.

Prema Bianchijevu opisu⁹ i podacima u spisima¹⁰, crkva je imala zvonik na preslicu, koji je neposredno nakon izgradnje bio oštećen naletom vjetra i popravljen. Vjerojatno su se slična oštećenja ponavljala, pa je zvonik skinut, a na tom mjestu se sada nalazi kameni križ na postolju. Desetak metara ispred crkve izgrađen je kameni zvonik, koji svojom betonskom biforom ukazuje na noviji datum svog nastanka.

Crkva sv. Jurja je smještena podalje od kuća, omeđena pitomim ogradama i borovom šumicom. To je longitudinalna jednobrodna građevina s nešto užim svetištem i malom apsidom. Tipični je primjer regionalne sakralne arhitekture iz vremena druge austrijske uprave i predstavlja prototip kasnije izgrađenim objektima, koji uz manje varijacije slijede tlocrtnu zamisao triju zasebnih cjelina: glavnog broda, svetišta i sakristije (apsida). Taj uzdužni, neraščlanjeni tlocrt ima jednu varijaciju u apsidi: pravokutnoj ili polukružnoj. Odnosi gabarita glavnog broda, svetišta i sakristije, zatim veličina građevine i razmjera štaj prozorskih otvora utječe na opći dojam sklada i skromni prizvuk klasicističkog ukusa.

Zapadno pročelje Sv. Jurja također se ponavlja na nekoliko crkava. Njime dominira polukružni profilirani luk čije se lezene oslanjaju na visoku bazu. Glatka zidna ploha je raščlanjena po središnjoj osi jednom lagano uvučenom kružnom rozetom te pravokutnim portalom. Kamena se profilacija portala prekida u visini baze, a nad njim je profilirani arhitravni istak. Ostali dio glatke zidne plohe pročelja diže se nad bazom

⁵ N. dj., str. 181.

⁶ Historijski arhiv Zadar (dalje HAZ), spisi registrature Namjesništva (dalje s.r.N.), 1843. god., f. IV/2, 723. U spisu od 26. travnja 1843. godine navodi se: »La c. r. Direzione delle pubbliche Construzioni alli Numeri 21862/3533 anno 1840, e 3085/835 anno corrente presente il progetto pel ristauo ed ampliamento della chiesa parrocchiale di Pontadura«.

⁷ U istim spisima, a od 27. IX 1843. godine stoji: »...provveduto esattamente alla necessaria ampliacione di superficie conservando nello stesso tempo, per convenienti visto di economia, la parte posteriore della chiesa attuale, che puo ben sussistere col nuovo Edificio mediante l'ampliacioni di alcuni men'dispendiosi lavori.«

⁸ C. F. Bianchi, n. dj.: »E lunga metri 15:4, larga metri 7:55, restringendosi nella cappella maggiore sino a metri 4:66.«

⁹ Na istom mjestu: »Sopra il frontone esterno havvi il campanile alla romana con due campane.«

¹⁰ HAZ, s.r.N., 1850, god., f. IV/2, sv. 1144. Za izgradnju crkve isplaćeno je 53,29 forinti iz crkvenog fonda. Posebno je plaćeno poduzetniku 311,1 forint »pella costruzioni di un campaniletto alla romana.«

kao i ugaoni pilastri, koji se završavaju profiliranim i istaknutim kapitelima. Krovni vijenac pročelja je konkavno profiliran i poput strehe izdignut nad razinom krovišta, tako da ne naliže na kapitele ugaonih pilastara. Nad kvadratnim postoljem diže se kameni križ.

Bočna su pročelja glavnog broda raščlanjena s po tri uska, lučno nadvijena prozora, lagano uvučena u masu zida. Na bočnim zidovima svetišta je po jedan kružni uvučeni otvor u visini bočnih prozora. Ova crkva predstavlja jedan od ljepših primjera regionalne sakralne arhitekture, s nesumljivom povijesnom i ambijentalnom vrijednošću.

Vinjerac, crkva sv. Ante, zapadno pročelje, 1847. g.

Sadašnja župna crkva sv. Ante u Vinjercu nastala je 1847. temeljitom obnovom stare i trošne crkve.¹¹ Mještani su radom i novčanim doprinosima pomogli izgradnju, što nalazimo u spisima god. 1845.¹² Nacrt projekta nije sačuvan, ali se prema tehničkom izvještaju i troškovniku mogu rekonstruirati izvedeni radovi.¹³ Srušen je krov stare crkve i sakristije. Nova crkva je produljena nešto užim novim svetištem i sakristijom, dok je glavni brod zadržao tlocrtni prostor stare građevine. Okolni zidovi su vjerojatno povišeni u odnosu na stari objekt. Crkva je rađena kamenom kojeg ima u izobilju u tom kraju, a zatim ožbukana.

¹¹ C. F. Bianchi, n. dj., str. 288.

¹² HAZ, s.r.N., 1848, god., f. IV/2, sv. 1027. U spisu od 6. VI 1846. godine mještani traže da im okružni arhitekt dostavi tehničke podatke prema kojima bi cestovni nadglednik Franjo Rubčić otpočeo radove jer su oni već dopremili vapno, vodu, pijesak i ploče.

¹³ N.s.: Izvještaj je potpisao cestovni nadglednik Giancovich, 12. siječnja 1848. godine.

Oluci za vodu su profilirani u kamenu.¹⁴ Strop je drven, a glavna lada i svetište popločano bračkim kamenom. Zbog jake bure, sjeverni je dio krovišta posebno ojačan.¹⁵ Iz istih razloga nije izgrađen planirani zvonik na preslicu, već su mještani tražili kulu-zvonik (campanile a torre).¹⁶ Prema projektu je pročelje trebalo biti manje ukrašeno, a u izvedbi je dodan mali okrugli prozor u visini krovišta i lučni profilirani ukras portala.¹⁷

Crkva je smještena uz more, na terenu ograđenom kamenim zidom, koji djelomično teče pred pročeljem i prekida se u blizini portala. Jednobrodni glavni prostor nešto je širi od svetišta i pravokutne apside, koja je skoro jednako široka kao i svetište. Čitava crkva ima istu visinu, tj. jedinstveno krovište.

Ravna ploha pročelja uokvirena je bočnim pilastrima, koji se završavaju četverostranim piramidama i izvjesnom linijom krovnog vijenca. Pročelje ima samo jednu vertikalnu os raščlambe, koja teče od vrata, preko rozete do malog otvora u visini potkrovlja. Oba otvora imaju jednostavnu kamenu profilaciju, a rozeta je kamenim križem razdijeljena u četiri dijela. Ulazna vrata nisu profilirana, već odrubljena tankim kamenim okvirom nad kojim se diže profilirani arhitravni istak. Glavni ukras portala je bogato profiliran lunetarni luk. Njega pridržavaju dva stupa čije su baze i plitki kvadratni kapiteli nešto uži od luka koji nose. Luneta je ukrašena rustičnom fresko slikarijom.

Sjeverni zid lađe je raščlanjen s dva lunetarna prozora, a zid sakristije s jednim. Na istom zidu se u istoj osi javlja i jedan pravokutni otvor. Južni bočni zid ima jedan lunetarni prozor, koji je kao i svi ostali plitke kamene profilacije.

Ova crkva je zanimljiv primjer arhitekture u regiji, gdje je vidljiv utjecaj samih mještana. Ona govori o tradicionalnom ukusu sredine i primjeni nekih baroknih elemenata (oblik pročelja). Polukružni prozori se također javljaju kao retardacija, jer na većini crkava već susrećemo pravokutne, lučno zaobljene prozore. Rustičnost obrade dolazi do izražaja na izradi portala i krovnog vijenca.

U blizini sela Gorica postojala je stara župna crkva koja je bila podignuta 1600. godine.¹⁸ Ta je crkva bila manjih dimenzija i nepravilnog tlocrta, što se zaključuje prema spisu iz 1853, a u kojem se spomi-

¹⁴ N.s.: »... od najboljeg kamena iskopanog jednu milju od sela napravljeni su oluci prema projektu, a dodani su i nad pročeljem.«

¹⁵ N.s.: »Atteo il forte vento borreale che perversa dal Velebich sulla chiesa molto esposta, a maggior solidità del coperto costruito venne generalmente un filo armato dal facciata della Chiesa.«

¹⁶ HAZ, s.r.N., 1850, god., f. IV/2, sv. 1145. Gradnja zvonika još nije otpočela 1850. godine.

¹⁷ N.s. iz 1848. godine: »In più del progetto a maggior ornamento e decoro del Tempio venne sopra la porta d'ingresso collocata una Cornice di pietra battuta a martellina fornita di relative modellature lunga 7 piedi ed alta piedi 1.«

¹⁸ C. F. Bianchi, n. dj., str. 374.

nje »rušenje stare i izgradnja nove veće i pravilne«. ¹⁹ Nova crkva sv. Ivana izgrađena je 1848. godine. ²⁰

Sv. Ivan je smješten usred seoskog groblja koje je još u upotrebi. Podignut na zaravanku između dva sela, sakriven je gustim raslinjem, i tek piramida tornjića za zvona izviruje nad krošnjama.

Crkva je jednobrodnog, uzdužnog tlocrta s nešto užim pravokutnim svetištem i polukružnom apsidom — sakristijom. Svojom veličinom i obradom ne odskaje od regionalne sakralne arhitekture, a zbog skromnih sredstava vidljivi su tragovi slabe izrade. ²¹ Omjer dimenzija je takav da je postignuta kompaktnost objekta, čemu pridonose polukružni, umjesto većih pravokutnih lučnih prozora.

Gorica, crkva sv. Ivana, zapadno pročelje sa zvonikom-tornjićem i zabatnim završetkom, 1848. g.

Zapadno pročelje je vertikalno raščlanjeno jednom prozorskom osi, a horizontalno, plitkim vijencem podprozornika, koji se nastavlja bočnim pročeljima do apside. To je jedini plastični ukras na crkvi. Na zapadnom se pročelju, nad plitko profiliranim pravokutnim portalom

¹⁹ HAZ, s.r.N., 1853. god., f. IV/E, sv. 1265, Citiram: »... che venisse la medesima atterata, e costruttane una nuova più ampia e regolare.«

²⁰ Nisu sačuvani spisi koji bi se odnosili na samu gradnju, već nekoliko žalbi u vezi loše izvedenih radova na crkvi koji nose datume iz 1853. godine, a spominju samu izvedbu. Prema jednom dekretu poduzetnik Tamino je radio na crkvi 1846. godine, a »artista« Fabrovich poslije njega. Po tome se može zaključiti da je gradnja dovršena u 1847. ili 1848. godini. Budući da Bianchi donosi 1848. godinu, prihvatila sam taj podatak kao konačan.

²¹ HAZ, n.s.; Godine 1853. pokrenut je sudski spor protiv izvođača radova na crkvi koja je u tako kratkom roku bila oštećena.

ističe arhitravni nadvratnik. Polukružni prozor je ukrašen željeznom zrakastom rešetkom. Pročelje završava timpanonom.

Sjeverno i južno pročelje raščlanjeno je s po dva prozora, a na južnom je smješten bočni portal. Svetište je uže od glavnog broda, a u unutrašnjosti izdignuto stubom, te bočno osvijetljeno s po jednim polukružnim prozorom. Polukružna apsida je niža i završava u visini ukrasnog vijenca podprozornika.

Zvonik s dva zvona je smješten nad zapadnim pročeljem. Ima oblik tornjića s četverostranom piramidom²² i slabo se uklapa u plitko krovnište. Ova crkva predstavlja skromni klasicistički objekt u granicama pojednostavnjene regionalne arhitekture, a tipološki se svrstava u longitudinalne građevine s pročeljem zabatnog tipa, sa zvonikom u obliku tornjića.

Seline, župna crkva, pogled na zapadno pročelje i dvorište crkve, 1848—49. g.

Župna crkva u Selinama posvećena je Bogorodici, a izgrađena je 1848—49. godine, da bi već 1853. bila popravljana zbog slabo izvedenih radova.²³ Možda je ta godina popravka navela Bianchija da je navede

²² Prema Bianchiju je to: »il consueto campanile alla romana con due campane«. Međutim, ne radi se o uobičajenom zvoniku »alla romana« tj. na preslicu, nego o utjecaju sjevernjačke arhitekture sa zvonikom - tornjićem nad pročeljem.

²³ C. F. Bianchi, n. dj., str. 286, navodi 1853. godinu kao godinu gradnje crkve. Međutim, u arhivskim spisima to je godina popravka oštećenja na crkvi, usp. HAZ, s.r.N., 1849. god., f. IV/2, sv. 1089(801). U navedenim spisima se 1849. traži popravak župne kuće, a povodom gradnje crkve. Konačno, 23. lipnja 1848. traži se potvrda o dotada izvedenim radovima na crkvi.

kao godinu gradnje. Projekt za crkvu nije sačuvan, a nastao je 1845 i vjerojatno je predstavljao kopiju crkve u Viru, koja je te godine bila građena i skoro je identična crkvi u Selinama.²⁴ Dekretom od 31. srpnja 1846. određena je lokacija crkve²⁵ i predviđena suma od 4.947,13 forinti, od čega bi većinu novca trebali sakupiti župljani, a općina dati samo 200 forinti.

Visoka i prostrana crkva smještena je sa sjeverne strane sela u blizini nešto ranije izgrađene župne kuće (1834). Ograđena je pravilnim suhozidom i okružena borovima. U vrijeme gradnje određeno je da se stara crkva sv. Petra, koja je bliža moru, upotrebljava za pokapanje.²⁶

Bogorodičina crkva u Selinama tipičan je primjer regionalne arhitekture toga vremena, dapače, ona je tlocrtna kopija virskog Sv. Jurja. Razlikuju se gabaritom. Krovnište Bogorodičine crkve je nešto niže i naliježe na ugaone pilastre, a pročelje šire zamišljeno. Te izmjene doprinose stabilnijem i kompaktnijem izgledu crkve, koja je u detaljima skromnije obrađena. Središnji luk pročelja malo je širi i plice profiliran, a rozeta ima lijepu kamenu profilaciju te identičnu željeznu rešetku sa šest ostakljenih polja.

Bočna pročelja su raščlanjena s po tri izdužena, lučno nadvijena prozora, a jedinstvo ukrasa se postiže spajanjem istaknutog neprofiliranog krovnog vijenca s istim kapitelima pročelnih pilastara.

Ponavlja se zamisao svetišta i sakristije, a zadržana je i mala dimenzija apside.²⁷ Nad pročeljem se vjerojatno nalazio zvonik,²⁸ čiji tragovi nisu vidljivi. U dvorištu crkve je podignut betonski okvir na kojem je obješeno zvono. To je česta pojava kod seoskih crkava.

Trebalo je osam godina da se u potpunosti ostvari projekt za crkvu sv. Jurja u Starigradu. Naime, prema Bianchiju crkva je izgrađena 1858,²⁹ što je vjerojatno godina njenog posvećenja, jer se iz spisa vidi da se 1853. tražio majstor koji bi postavio palu na glavnom oltaru i crkvu opremio nužnim inventarom (krstionica i škropionica).³⁰ Izgradnja je otpočela 1850, kad je sklopljen ugovor s poduzetnikom,³¹ a mještani

²⁴ HAZ, s.r.N., 1845. god., f. IV/2, sv. 842.

U izvještaju koji je potpisao tadašnji direktor izgradnje Bartsch, stoji: »... Si rassegna all' Eccelso Governo con apposto raporto il progetto per l'erezione della chiesa parrocchiale di Seline«, datirano 25. ožujka 1846. godine.

²⁵ Isti spisi, 1846. god. f. IV/2, sv. 909. Citiram: »... che venga costruita nuova chiesa parrocchiale a Seline nelle vicinanze della Canonica.«

²⁶ N. s.

²⁷ Kod virske crkve je prethodna građevina uvjetovala projekt nesrazmjerno male apside.

²⁸ Bianchi u navedenom djelu spominje da je crkva »di buona costruzione con campanile alla romana.« Vrlo je vjerojatno da se ponovio slučaj virskog Sv. Jurja, pa je zvonik srušila bura, koja je i u ovom kraju veoma jaka.

²⁹ C. F. Bianchi, n. dj., str. 284.

³⁰ HAZ, s.r.N., 1853. god., f. IV/E, sv. 1264.

³¹ Isti spisi iz 1849. god., f. IV/E, sv. 1089 (801).

Spis govori o sakupljanju materijala za gradnju crkve u Starigradu te sklapanju ugovora sa zidarom »proto muratore« Domenicom Vessilom.

U dokumentu iz 1850. god., f. IV/E, sv. 1144, datiranom u siječnju iste godine, nudi se F. Concina za izvedbu radova u Starigradu, jer u to vrijeme radi na obližnjoj crkvi u Selinama, a molbe ulažu i D. Vessil i »artista« Gierichevich (Juričević). Rezultat natječaja mi nije poznat, ali je vjerojatno Concina potpisao ugovor o gradnji, jer je ona otpočeta nešto kasnije od selinske.

su sakupili materijal već 1849. godine.³² Nacrt za novu crkvu sv. Jurja je izgubljen, ali je bio priložen spisima od 3. rujna 1845.³³

Crkva sv. Jurja, dakle, izgrađena između 1850—1853, uz trošak od 4.958 forinti i 29,5 krajcara.³⁴ Zbog sporog isplaćivanja i velike zaposlenosti traženog poduzetnika Concine gradnja je odložena, iako je planimetrijskim nacrtom određeno mjesto gradnje već 1846, a teren zakupljen od Pavla Osmokrovića 1848. godine.³⁵ Na mjestu današnje prostrane crkve nalazila se crkvića manje veličine, koja je vremenom oronula, a župljanima se činila neuglednom.³⁶

Starigrad, crkva sv. Jurja, zapadno pročelje, 1850—53. g.

Crkva je smještena u ograđenoj borovoj šumici, s pročeljem prema moru. Uobičajeni tlocrt je variran: narteks i svetište su uži od jednobrodnog glavnog prostora, dok je mala apsida kvadratnog tlocrta. Zapadno pročelje ima lučno uvučeni središnji dio i bočne pilastre, koje

³² N. s.

³³ HAZ, s.r.N., 1845. god., f. IV/2, sv. 842.

³⁴ N. s.

³⁵ Isti spisi iz 1848. god., f. IV/2, sv. 1028.

³⁶ Navedeni spisi iz 1845. godine. Citiram: »Che per il fatto sa troppo piccola, ed in cattivo stato, è cero, ma forse non tanto vicina al suo crollo come venne esposto ad oggetto forse di accelerare le superiori disposizioni per l'erezione della nuova Chiesa da quei villici tanto desiderata.«

presijeca krovni vijenac sa strehicom. Na vrhu pilastara su kameni križevi. Portal je u kazeti zabatnog završetka s prelomljenim krajevima. Vrata su lučno zaobljena i duboko usječena u zid, a u njihovoj visini je horizontalni profilirani ukras. Luneta nad vratima nije ukrašena. Plitko profilirani kružni prozor ima željeznu rozetu sa šesnaest listova. Pod zabatom je pravokutni otvor za zračenje. Nad istaknutim zabatnim rubom diže se profilirano kvadratno postolje s kuglom koja nosi tro-lisni kameni križ.

Bočne strane narteksa raščlanjene su s po jednim lučnim prozom, a bočna pročelja broda s po tri. Oni su duboko uvučeni u masu zida. Po jedna prozorska os je s bočnih strana svetišta, koje završava uvučenim timpanonom, a u sredini kojega je uski prozorčić. Apsida ima sa začelne strane jedan pravokutni prozor drugačiji od ostalih. Na stražnjem pročelju diže se biforni zvonik na preslicu s ukrasnom kamenom kuglom na vrhu. Zvonik ima dva zvona.³⁷

S obzirom na vrijeme nastanka projekta, crkva sv. Jurja je suvremena virskoj crkvi, s nekim zajedničkim ukrasnim elementima, a portalom skoro identičnim onome na ražanačkoj Gospinoj crkvi koja se istovremeno gradila. Starigradska crkva predstavlja jedan slobodnije tretirani projekt kod kojega je posebno zanimljiv tlocrt, obogaćen narteksom i širim glavnim brodom.

Starigrad, crkva sv. Jurja, detalj sakristije sa zvonikom na preslicu, 1850—53. g.

³⁷ C. F. Bianchi, n. dj. Spominje da su zvona napravljena u tvornici Colbachini di Bassano. Zvona iste radionice nalaze se na nekim otočkim crkvama.

Zvonik na začelnoj strani je praktična zamisao, ali još više odvaja neproporcionalnu apsidu od cjeline. Glavna pažnja posvećena je zapadnom pročelju koje je, međutim, nepovezano i pomalo rustično u svojoj težnji k monumentalnosti. Ipak, svojom veličinom i obradom detalja, ova crkva spada u ljepše primjere regionalne arhitekture.

U mjestu Kustićima na otoku Pagu izgrađena je župna crkva sv. Maura Opata 1855. godine.³⁸ Kao i kod ostalih objekata, projekt crkve je nastao ranije te je krajem 1852. kotarski inženjer podnio tehničke podatke i troškovnik kojim je predviđena suma od 3.206 forinti i 32 krajcara.³⁹ Izgradnja se oteгла te je primopredaja izvršena 1858. godine.⁴⁰ Za glavni oltar je naručena pala Navještenja kod mletačkog slikara Antonija Marangonija za sumu od 480 austrijskih lira.⁴¹

Ova nevelika crkva skromnog plastičnog ukrasa smještena je na povišenom mjestu sa sjeverne strane paške uvale, a u blizini župne kuće.⁴² Nekada su crkva i župni dvor dominirali uvalom, ali trasiranjem asfaltnе ceste tik uz ogradni zid crkve, kao i pojačana izgradnja mijenja nekadašnju ulogu i odnose s okolinom. Ipak svojim položajem i vertikalom zvonika crkva će dugo zadržati dominantnu os u inače neplanskoj urbanizaciji otočkih zaselaka.

Na crkvi susrećemo tipološki različite elemente s ranije nastalih regionalnih sakralnih objekata. U tlocrtu se ponavlja raspored vinjераčke crkve: uzdužni glavni brod s neznatno užim svetištem i pravokutnom apsidom. Krovnište glavnog broda malo je više od zajedničkog krovništa svetišta i apside.

Siluetom crkve dominira nezgrapni kvadratni zvonik nad zapadnim pročeljem, koji se nad masivnom bazom rastvara u četiri lučne bifore. Razdjelni stupići i pilastri imaju označenu bazu i kapitel. Taj se dio zvonika završava bogato profiliranim vijencem, a nad njim se diže uže šesterostrano postolje, koje je razdjelnim vijencem odijeljeno od šesterostrane piramide s ukrasnim kamenim prstenom i kuglom na vrhu.

Pročelje je jednostavno, bez prozorskih osi, s plitko profiliranim portalom na koji naliže arhitravni istak. Skladno profilirani zabat krovništa i krovni vijenac zatvaraju timpanon.

³⁸ C. F. Bianchi, n. dj., str. 44. Budući da je ova župa ubrzo nakon izgradnje crkve bila ukinuta i priključena Metajni, Bianchi spominje samo izgradnju župne kuće 1853. i posvetu crkve sv. Maura Opata. Međutim, u s.r.N., 1855. god, f. IV/E, sv. 1382, datirano 30. lipnja iste godine govori se o sklapanju ugovora s poduzetnikom i zidarom (proto-muratore) Giuseppeom Usmianijem o izgradnji crkve u Kustićima.

³⁹ HAZ, s.r.N., 1858. god., f. IV/E, sv. 1548. U spisu datiranom 22. listopada traži se izrada crkvenog namještaja i poziva se na prvobitni nacrt i troškovnik.

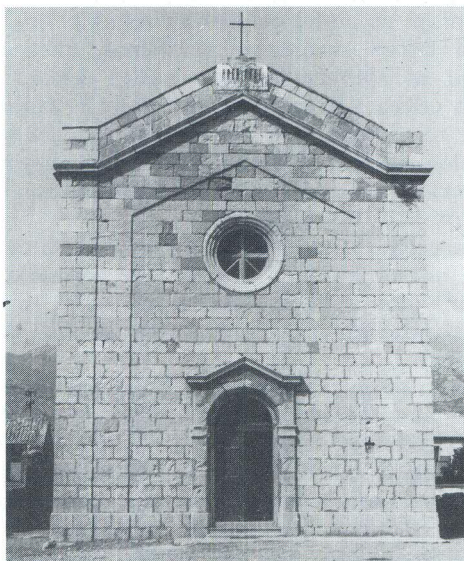
⁴⁰ Isti spisi; datirano 31. svibnja 1858. navodi da je primopredaju crkve izvršio dr Pietro Clocchiatti, »ingegnere II classe«.

⁴¹ HAZ, s.r.N., 1857. god., f. IV/E, sv. 1488. U dokumentu datiranom 1855. spominje se narudžba slike: »Direzione Edile offre parere sullo schizzo del dipinto rappresentante l'Immacolata Concezione di Maria ad uso della chiesa di Barbato di Pago; e propone che venga corrisposto a pittore Marangoni l'importo di fiorini 160, preventivato pel detto dipinto in valuta, effettiva di pezzi da carant. 20.«

⁴² Spis iz 1858. godine. Kod primopredaje crkve preuzeta je i župska zgrada koja je rađena istovremeno s crkvom.

Bočna pročelja su raščlanjena s po dvije osi. Prozori su lučni i imaju plitku kamenu profilaciju, a zaštićeni su željeznom mrežastom rešetkom. Svetište je raščlanjeno s jednom prozorskom osi. S jugoistočne strane je kasnije pridodana mala pravokutna dogradnja.

Osim navedene sličnosti u tlocrtu s vinjeračkom crkvom, obrada pročelja i zvonika vezuje se uz crkvu u Gorici, dok se uzdužni lučni prozori susreću kod većine crkvenih objekata. Građevina predstavlja mješavinu dvaju tipološki različitih projekata, a s obzirom na obradu pročelja i upotrebu zvonika-tornjića ubrajamo je u II/B tipološku podgrupu (vidi tipološku podjelu).

Ražanac, župna crkva, zapadno pročelje, 1856. g.

Ražanačka župna crkva, posvećena Gospi od Ružarija, izgrađena je 1856. godine,⁴³ a na tom su joj mjestu predhodile dvije starije crkve. Može se vezati uz slične objekte u Viru i Selinama, iako se od njih razlikuje svojom finalnom obradom i zapadnim pročeljem. Vjerojatno zbog jake posolice, koja nagrizi i uništava žbuku, crkva je presvučena tesanim bijelim kamenom,⁴⁴ što doprinosi njenoj monumentalnosti.

⁴³ Možemo prihvatiti Bianchijevu dataciju, iako je crkva otpočeta tri godine ranije, ali se zbog neažurnosti mještana, koji su trebali donositi materijal, nisu radovi odvijali kako je bilo predviđeno. Budući da je primopredaja crkve izvršena 6. rujna 1856, taj datum se može sa sigurnošću prihvatiti. Navedeni podatak se nalazi u s.r.N., 1856. god., f. IV/E, sv. 1434.

⁴⁴ HAZ, s.r.N., 1855. god., f. IV/E, sv. 1382 (201); Kvadratna stopa popločenja je iznosila 17 krajcara: »prezzo di car. 17 per ogni piede quadrato del rivestimento con pietra lavorata.«

U tlocrtu zadržava raspored jednobrodnog glavnog prostora, nešto užeg svetišta i male pravokutne apside. Veličina apside koja služi kao sakristija, nisu odgovarale tadašnjem župniku koji je u nekoliko navrata tražio izmjenu projekta, ali bezuspješno.⁴⁵ Projekt je bio dovršen 1853, a u ljeti iste godine sklopljen je ugovor s poduzetnikom Francescom Concinom.⁴⁶

Crkva je podignuta sa sjeverne strane sela uz stare zidine, a unutar urbanog centra samog mjesta. Orijentirana je od sjevera prema jugozapadu. Zapadnim pročeljem dominira motiv plitkog zabata. Površina zida je razigrana uvučenom središnjom plohom i bočnim pilastrima, koji se nastavljaju na plitkoj bazi. Bazu prekidaju lučno oblikovana vrata postavljena u kazetu, koja je ukrašena dvjema horizontalnim trakama i završava se istaknutim i bogato profiliranim zabatom. Kao i vrata, rozeta je uvučena u masu zida s bogatom kružnom profilacijom. Razdijeljena je kamenim i željeznim križem u osam polja. U visini krova je bogato profilirani vijenac, koji ponavlja motiv zabata nad vratima. Nad vijencem je atika istog oblika s ostatkom nekadašnjeg postolja za zvonik na preslicu.⁴⁷ Bočna pročelja su raščlanjena s tri lučna prozora, a svetište s jednim. Upola manja apsida kvadratnog je tlocrta i s jednom prozorskom osi sa začelne strane.

Kompletna kamena oplata crkve jedinstven je primjer u zadarskoj regiji tog razdoblja, a rješenje pročelja znači osvježenje unutar šablon-skih ponavljanja (na primjer virskog projekta za Sv. Jurja). Iako se tu javljaju elementi s ostalih pročelja — bočni pilastri, kružna rozeta, izdvojen središnji dio, te pročelje što nadvisuje krovšte — oni su podređeni ideji zabatnog završetka koji ih povezuje u cjelovitu kompoziciju.

Župna crkva sv. Mihovila u Poljicima izgrađena je 1857. godine.⁴⁸ Na istom mjestu nalazila se stara crkva koja je vremenom dotrajala pa su seljani tražili da se proširi. Godine 1850. izrađen je projekt prema kojem je napravljen troškovnik 1855, a kojim se predviđa svota od 4.313 forinti i 15,5 krajcara.⁴⁹ Prema sačuvanoj potvrdi o isplati prve rate za rad na crkvi, poduzetniku i zidaru F. Concini, može se zaključiti da je stara crkva sasvim srušena a nova izgrađena od temelja.⁵⁰

Crkva je smještena na zaravanku sela koje je raštrkano, pa je prostor oko nje slobodan i neograđen. Tlocrt ponavlja uobičajenu shemu

⁴⁵ Navedeni spis, datirano 15. veljače 1855. godine. U potpunosti je odbiveno traženje župnika da se proširi sakristija.

⁴⁶ HAZ, s.r.N., 1853. god., f. IV/E, sv. 1264; Spomenuti Concina bio je vrlo zaposlen u Zadru i na izgradnji seoskih župnih kuća i crkava.

⁴⁷ C. F. Bianchi, n. dj.: »Sopra il suo frontone ergesi un campanile di stile romano.« Tri lijepa zvona danas su obješena na neukusnoj željezno-betonskoj konstrukciji pred crkvom.

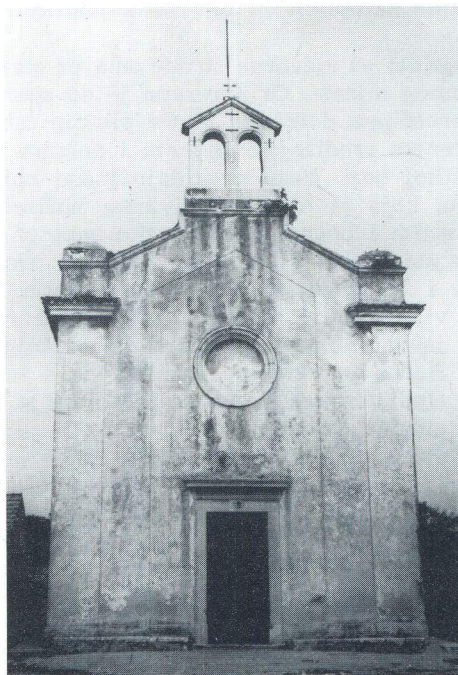
⁴⁸ Bianchi u navedenom djelu donosi 1857. godinu.

HAZ, s.r.N., 1861. god, f. IV/E, sv. 1723 — spominje se ista godina i poduzetnik zidar F. Concina: »...impreditore Francesco Concina, per lo scioglimento dell'obbligo di manutenzione della nuova Chiesa di Poglizza da lui costruita nel 1857...«

⁴⁹ Navedeni spisi, 1853. godina, sv. 1264 i 1855. godina, sv. 1382.

⁵⁰ Isti spisi, 1856. god., f. IV/E, sv. 1453; Između ostalog obračunati su radovi: »... scopertura e demolizione del tetto, demolizione di selciato, demolizione di muri, costruzione di muri in cemento di calce e sabbia.«

triju oblikovnih prostora, a kako glavni brod nije previše visok, mala kvadratna apsida ne odudara jako svojim gabaritom. Međutim, izduženo i nepovezano nizanje svetišnjog i apsidalnog dijela na jednobrodni prostor glavnog broda nije ni ovdje izbjegnuto.

Poljica kod Zadra, crkva sv. Mihovila, zapadno pročelje, 1857. .g

Pročelje crkve se može tipološki vezati na virski prototip. Naglašena je vertikalnost pomoću ugaonih pilastara, središnjom prozorskom osi i zvonikom na preslicu. Ulazna vrata plitke kamene profilacije prekidaju slabo izraženu bazu. Nad njima je tanki arhitravni istak. Slijeva rozeta ima skladnu kamenu profilaciju. Središnji dio pročelja je sasvim plitko uvučen i u obliku je zabatnog luka. Kapiteli bočnih pilastara su profilirani i pokriveni strehicom, a u visini su krovišta crkve. Nad njima se diže zabatni dio, koji u sredini prelazi u postolje malog bifornog zvonika na preslicu. Zvona nisu obješena na crkvi, već o jaku prizemnu rustičnu konstrukciju poput zvonika na preslicu, s otvorom u zabatnom dijelu za treće, malo zvono.

Bočna pročelja su raščlanjena s tri prozorske osi. Prozori su lunetarni, jednostavne kamene profilacije i sa zrakastom rešetkom.⁵¹ Na svetištu su prozori nešto manji.

⁵¹ Navedeni spisi iz 1855. godine. U svibnju 1857. nabavljeno je osam rešetaka (ferrate) za prozore ove crkve.

Sv. Mihovil je skroman i vremenom oštećeni sakralni objekt, koji uz nedostatke tipiziranog tlocrta govori svojom lokacijom, volumenom i detaljima o ukusu i mogućnostima tadašnje građevinske djelatnosti u regiji. A u selima odsječenim od suvremenih urbanih sredina (Poljica su tek dobila asfaltnu cestu!) te seoske župne crkve, kao jedini stilski određeni objekti, svojom dimenzijom i smještajem stvaraju pastoralni ugođaj prošlih vremena.

Zanimljivi tlocrt sažetog latinskog križa s kupolom, kao reminiscencija na bizantsku umjetnost, i klasicistička plastična dekoracija susreću se na župnoj crkvi u Benkovcu. Prema podacima u literaturi gradnja crkve Rođenja Marijina otpočeta je 1863, a dovršena 1864. godine,⁵² što se poklapa s podacima u sačuvanim spisima. Sakupljanje materijala, kupnja zemljišta i ostale predradnje, započete su deset godina ranije.

Poljica kod Zadra, crkva sv. Mihovila, pogled s juga, 1857. g.

Prema jednom spisu iz 1854. trebalo je zaprežnim kolima prevoziti materijal iz Zadra u Benkovac, a za gradnju nove župne crkve i kuće.⁵³ Od S. Javora kupljeno je zemljište 1858. godine u površini od 102,5 kvadratna klaftera.⁵⁴ Iste je godine odobren projekt za izgradnju rimokatoličke crkve i župnog dvora.⁵⁵ Na natječaj za izvođenje radova javili su se 1861. godine F. Concina i Angelo Contù.⁵⁶ Nakon dugog nadmetanja

⁵² C. F. Bianchi, n. dj., str. 352; isti, *Fasti di Zara*, Zadar 1888, str. 158. Crkva je posvećena 1865. godine.

⁵³ Navedeni spisi iz 1853. godine, sv. 1264.

⁵⁴ Navedeni spisi iz 1858. godine, sv. 1548.

⁵⁵ Isti spisi, datirano 29. listopada 1858. godine: »Ministero del Culto approva il progetto per la costruzione di una nuova Chiesa Romano-Cattolica, nonche di una Canonica in Bencovaz.«

⁵⁶ HAZ, s.r.N., 1861. god., f. IV/E, sv. 1723. Angelo Contù je bio jeftiniji od Concine, a osim toga je radio u okolnim mjestima Medvidi i Nadinu.

posao je dobio ovaj posljednji (1862), a iste godine su izrađeni i nacrti (carte tecniche).⁵⁷

Tako je podizanje crkve počelo 1863. godine,⁵⁸ a inženjer Clocchiatti izvještava 14. studenoga 1863. da se gradnja bliži kraju i utvrđuje, da je solidno i uzorno izrađena.⁵⁹ U 1864. dovršena je crkva i baza zvonika, koji je do kraja izgrađen istovremeno s glavnim oltarom, 1869. godine.⁶⁰

Nije poznato tko je izradio nacrt za benkovačku crkvu. U spisima se susreću imena raznih inženjera, koji su prema svojim nadležnostima obilazili gradnju crkve,⁶¹ ali se niti jedan ne spominje kao projektant.

Crkva sv. Marije je smještena u centru mjesta, unutar pošumljenog vrta, koji je s istočne strane omeđen župnom kućom. Orijevitirana je sjeveroistok — jugozapad, tako da joj pročelje gleda prema glavnoj prometnici.

Benkovac, župna crkva, glavno pročelje, 1863—64. g.

Plan crkve je u obliku križa s nešto užom polukružnom apsidom i osmerostranom kupolom nad križištem. Zvonik je smješten sa začeljne strane apside. Crkva nije velikih dimenzija⁶² i njome dominira tambur kupole. Sve plohe zida su ukrašene plitkim lezenama, koje tvore pravilna kvad-

⁵⁷ HAZ, s.r.N., 1862. god., f. IV/E, sv. 1777: Citiram: »Direzione delle Pubbliche costruzioni rassegna le Carte tecniche relative alla costruzione della chiesa e canonica di Bencovaz.«

⁵⁸ Isti spisi, 1863. god., f. IV/E, sv. 1826.

⁵⁹ N. s.

⁶⁰ C. F. Bianchi, n. dj., str. 353.

⁶¹ Već spomenuti inženjer Clocchiatti, zatim inženjer Lucchini i Polli.

⁶² Prema Bianchiju glavni brod je dugačak 18,10 metara, a širok 5,35 metara, dok je visina kupole 13 metara.

ratna ili pravokutna polja. Pročeljem dominira veliki profilirani luk, koji oblikuje nišu, u kojoj su smješteni portal i kružni otvor. Lučni portal ima lijepu kamenu profilaciju. Kameni nadvratnik i luk tvore uvučeni lunetarni prostor. Rozeta nad portalom ima duboko usječenu profilaciju s kamenim zvjezdastim mrežištem. Pročelje završava zabatno s dosta istaknutim krovnim vijencem, koji teče cijelom građevinom. Bočna pročelja transepta također završavaju zabatom i imaju po jedan kružni otvor poput onog na zapadnom pročelju. Na osmerostranom tamburu je osam kružnih otvora, koji umjesto zvjezdastog mrežišta imaju željezni križ.

Benkovac, crkva sv. Marije, pogled s jugozapada, 1863—64. g.

Kameni zvonik je kvadratnog tlocrta s nešto širom zakošenom bazom. Nad drugim katom diže se osmerostrani tambur koji nosi piramidu. Drugi kat zvonika je raščlanjen s po jednim lučnim prozorom, a svaka druga ploha tambura ima plitko uokvireni kružni otvor. Sa sjeverozapadne strane uklesan je natpis u čast cara Franje Josipa koji je pomogao dovršenje zvonika.⁶³

⁶³ Tekst natpisa glasi:

FRANCESCO. JOSEPHO. I
AVSTRIAE. IMPERATORI. AVG
CVIVS. DIVITE. LARGITIONE
HAEC. TURRIS. A. MDCCCLXIX. AEDIFICATA
MVNICIPIES. CATHOLICI
GRATI. ANIMI. MONVM
P.

Unutrašnjost je riješena bačvastim svodovima u krakovima i osmerostranom kupolom. Svetište je povišeno stubom, a trijumfalni luk ga dijeli od sakristije. Zidovi su početkom 20. stoljeća oslikani nekvalitetnim fresko slikarijama.

Ova crkva tipološki odskače od ostalih regionalnih građevina rađenih nakon 1840, koliko svojim tlocrtom toliko i bogatijom i kvalitetnijom izradom. Međutim, iako je longitudinalni tlocrt variran u križni, repertoar obrade ostaje isti: to su zabatni završeci i veliki luk na pročelju s rozetom. Zvonik, opet, ponavlja shematsko rješenje zadarskog zvonika Sv. Frane (1849—54) koji vrlo zakašnjelo donosi obrise baroknih dalmatinskih zvonika.

Smilčić, Bogorodična crkva, 1866—69. g.

I dok se u to vrijeme u Zadru već javljaju neogotički projekti za obnove crkava, Građevinska direkcija ostvaruje još jednu, klasicizmom nadahnutu kreaciju. Budući da se radilo o glavnom kotarskom mjestu i priličnim sredstvima,⁶⁴ ostvaren je najbolji projekt. Uza sve svoje hladne i pomalo školski dimenzionirane proporcije i odnose masa, crkva sv. Marije je skromni ali skladni klasicistički doprinos regionalnoj arhitekturi 19. stoljeća.

U Smilčiću je izgrađena nova župna crkva Bogorodičina Uzašašća 1866—69, a na mjestu stare, skoro sasvim srušene crkve.⁶⁵ Iz nekoliko arhivskih zapisa se doznaje da je prva isplata za izgradnju upućena

⁶⁴ Bianchi navodi da je za izgradnju crkve i župnog dvora utrošeno 17.000 forinti.

⁶⁵ C. F. Bianchi, n. dj., str. 338.

1866,⁶⁶ a posljednja 1869. godine.⁶⁷ Crkva je dovršena brigom i novčanom pomoći obitelji Vlatković iz Novigrada.⁶⁸

Ova crkva predstavlja varijantu benkovačke s potpuno istim tlocrtnim rješenjem. Kupola je izmijenjena kvadratnim tamburom, koji nosi krov na četiri vode. Nad pročeljem se diže zvonik na preslicu, a kružni otvori na tamburu i bočnim stranama transepta zamijenjeni su uskim lučnim prozorima.

Čitava crkva je malo niža od one u Benkovcu, pa djeluje zbijenije. Pročelje, u nešto rustičnijem i pojednostavnjenom obliku ponavlja svoj prototip. Identična je profilacija portala, a kružni otvor je manji i pliće profiliran. Plitke lezene i ovdje tvore kvadratne i pravokutne plohe, dok na pročelnim stranama prelaze u lučne. Zvonik ima visoku bazu i biforni otvor, a nedostaje mu križ. Uza svu svoju rustičnost i skromnost materijala, crkva je zanimljiva jer se ne drži strogih klasicističkih načela. To se vidi u uskim neostilskim prozorima koji uočljivo govore o pokušaju primjene novog načina u arhitekturi.

Briševo, crkva Gospe od Ružarija, pogled s juga, 1866—68, g.

Povećanjem broja stanovnika sela Briševa ukazala se potreba za izgradnjom nove i prostrane župne crkve. Već 1853. godine govorilo se o potrebi nove gradnje,⁶⁹ međutim, otpočeta je 1866, a radove je izvodio

⁶⁶ HAZ, Protokol registrature Namjesništva (dalje P.r.N.), 1866. god., f. IV/E, br. 15591. Citiram: »Solecita la dimostrazione da parte dal capitanato circolare di Zara sull'impiego di fiorini 1.000 assegnati quale sussidio pella nuova chiesa cappellaniale di Smilcich.«

⁶⁷ HAZ, P.r.N., 1869. god., f. IV/E, br. 1341. Citiram: »Capitanato implora un nuovo sussidio onde ultimare i lavori di costruzione della chiesa cattolica di Smilcich.«

⁶⁸ C. F. Bianchi, n. d., str. 338.

⁶⁹ Navedeni spisi iz 1853. godine, sv. 1264.

F. Concina.⁷⁰ Dopršena je početkom 1868. godine⁷¹ i posvećena Gospi Ružarija.

Crkva je smještena na povišenom proplanku, podalje od seoskih kuća. Jednobrajna je longitudinalna građevina, s nešto užim svetištem i malom pravokutnom apsidom. Svetište i apsida su kraći nego u drugih sličnih crkava, pa se postiže cjelovitost u nizanju masa. Crkva je sasvim skromnog plastičnog ukrasa, a diže se nad grubo obrađenom bazom. Zapadno pročelje je uokvireno plitkim, neprofiliranim rubnim lezenama. Uska, lučno zaobljena ulazna vrata imaju plitki kameni okvir koji zadire u bazu. Kružni otvor nad vratima ima isti plitki kameni okvir i željeznu rešetku s dvanaest polja.

Pročeljem, kao i čitavom siluetom građevine, dominira biforni zvonik na preslicu sa zabatnim krovicem nad kojim se diže postolja za željezni križ. Posebno je zanimljiva baza i ojačavajuće konzole zvonika gdje se javljaju uski otvori, vjerojatno predviđeni za konopce zvona. Ovakvim učvršćenjem zvonika izbjegnuto je njegovo rušenje, a ujedno je to postao dekorativni element, koji se ovdje prvi put javlja, a na nešto kasnijim crkvama u Lukoranu i Poličniku (izgrađene 1877) se uklapa u ostale elemente neostilskog ukrasa tih crkava.

Bočna pročelja su raščlanjena s četiri prozora. Oni su uski, lučni i koso usječeni u masu zida. Bočni prozori svetišta su istih karakteristika i proporcionalno smanjeni, što se ponavlja i kod apsidalnih otvora.

Iako ova crkva ima sasvim skromne i jednostavne oblike, njen projektant je vodio računa o simetriji, ritmu i odnosima dimenzija. Nema suvišnih detalja i crkva svojom arhitektonskom strukturom definira vlastiti prostor i okoliš.

Župna crkva sv. Nikole u Poličniku podignuta je 1877. godine,⁷² odnosno, jedanaest godina nakon briševačke Gospe Ružarija. Njena izgradnja pripremana je punih dvadeset godina. Naime, prvi dokument o potrebi gradnje nove, veće crkve datira u 1857. godinu.⁷³ Nakon četiri godine sastavlja se projekt za pregradnju, a prema savjetima Pokrajinske građevinske direkcije.⁷⁴ Kako se nigdje ne spominje autor, projekt opet pripisujemo zadarskoj građevinskoj Direkciji, a nastao je prema uhodanoj shemi. To se čita iz tlocrta objekta koji predstavlja jednobrajni longitudinalni prostor s nešto užim kvadratnim svetištem i peterostranom apsidom. U toku izgradnje došlo je do nekih izmjena po kojima se ova crkva odvaja od ujednačenog niza sličnih crkava nastalih između 40-tih i 60-tih godina prošlog stoljeća.

Nije poznato je li projekt bio sastavljen 1861, ali nova traženja i molbe za gradnju crkve uslijedila su 1863, 1866, 1869, 1870. i 1871. go-

⁷⁰ HAZ, P.r.N., 1866. god., f. IV/E, br. 1957. Citiram: »Riproduce completamente il contratto stipulato con Francesco Concina pella costruzione di una nuova chiesa cattolica nella riunita Parrochia di Grue e Brissevo.«

⁷¹ HAZ, P.r.N., 1868. god., f. IV/E, br. 156. Primopredaju je izvršio inženjer Nicolo Nisiteo.

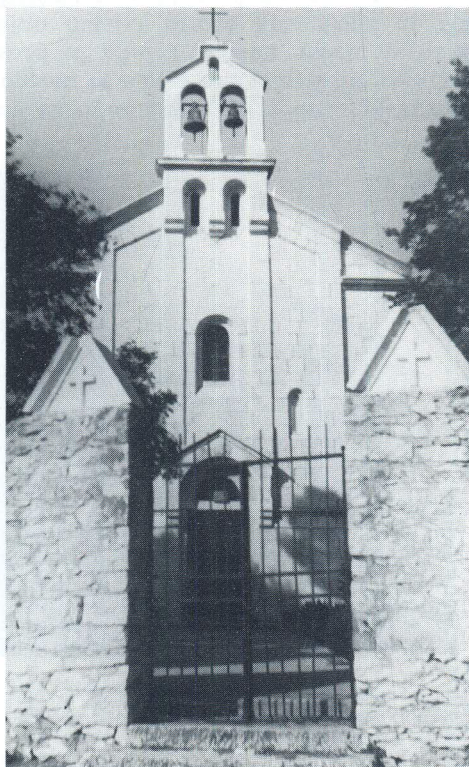
⁷² C. F. Bianchi, n. dj., str. 391.

⁷³ HAZ, s.r.N., 1857. god., f. IV/E, sv. 1490 (14341). Zadarska nadbiskupija ističe potrebu izgradnje nove crkve u Poličniku.

⁷⁴ HAZ, s.r.N., 1861. god., f. IV/E, sv. 1723 (5535).

dine.⁷⁵ Pouzdano je da je 1872. postojao određeni nacrt koji se spominje u vezi s odlukom da ga ne treba smanjivati, jer je i takav bio skoro premalen s obzirom na broj stanovništva.⁷⁶ Međutim, iduće četiri godine bilo je problema oko dogovora s poduzetnicima i određivanja doprinosa mještana. Krajem 1875. sklopljen je ugovor s poduzetnikom A. Vukićem i uposljeni inženjeri nadglednici Clocchiatti i Pederzoli. Lokacija crkve bila je određena već 1873, a to je bilo u blizini groblja i stare crkve.⁷⁷ Crkva, međutim, nije podignuta na tom mjestu. Na traženje župnika da se otvore i jedna bočna vrata, a pjevalište postavi nad ulazom, a ne

Poličnik, crkva sv. Nikole, zapadno pročelje, 1877. g.

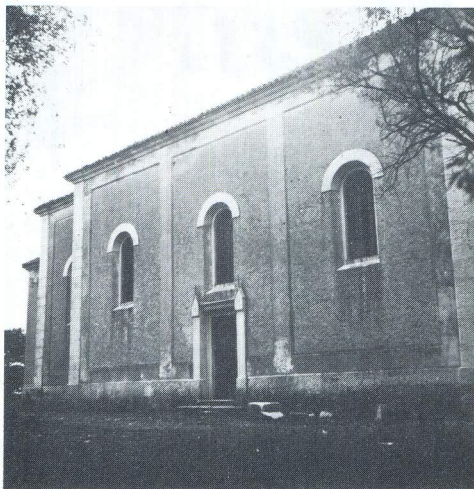
⁷⁵ HAZ, s.r.N., 1863. god., f. IV/E, sv. 1827 (18356), zatim P.r.N. 1866. god., f. IV/E, br. 6833, isti spisi i fascikli za 1869. god. br. 2338, za 1870. god., br. 745 i za 1871. god., br. 4745.

⁷⁶ Podatak u s.r.N., 1871. god., f. IVXE, sv. 2230 (4745).

⁷⁷ HAZ, s.r.N., 1875. god., f. IV/E, 14255. Opis položaja je slijedeći: »... al fondo posto a Polesnik nella località presso la Chiesa parrocchiale fra confini da bora Cimitero, e pascolo comunale, da silocco e libbeccio strada e da maistro imolso(!) comunale...«

uz sakristiju — kako je bilo predviđeno u projektu — građevinski savjetnik Gillhuber posjetio je gradilište i obustavio daljnje radove. Temelji su bili plitki, a zidovi napravljeni od slabog materijala. Određena je nova lokacija, u blizini župne kuće, i novi inženjerski nadglednik Meyer. Od bečkog Ministarstva brzojavno je dobivena dozvola za gradnju bočnih vrata, i tako je od ljeta 1876. konačno otpočeta gradnja te crkve.⁷⁸

Prihvaćena je gradnja bočnih vrata i preseljenje pjevališta nad glavni ulaz kako je tražio župnik Vukić slikovito objasnivši potrebu te intervencije.⁷⁹ Posljednja izmjena nastala je na prijedlog inženjera Meyera koji premješta zvonik na preslicu sa stražnjeg na prednje, glavno pročelje, čime je obogaćena vizura cijelog objekta. Vidjet ćemo kasnije da je vrlo sličan snažni kameni zvonik na preslicu postavljen na lukoransku crkvu (1877), ali projekt te crkve je nastao već 1870. godine, pa je zapravo lukoranski zvonik bio inspiracija za spomenutu izmjenu

Poličnik, crkva sv. Nikole, pogled na bočno pročelje s naknadno projektiranim portalom, 1877. g.

⁷⁸ HAZ, s.r.N., 1876. god., f. IV/E, sv. 6114. Prvi ugovor sklopljen je u studenome 1875. uz pomoć inženjera Pederzollija i Clocchiattija, a drugi u travnju 1876. s nadglednicima višim inženjerskim savjetnikom Gillhuberom i inž. Meyerom, uz izmjenu lokacije i prigovore na obavljenu rad poduzetnika Vukića.

⁷⁹ Isti spisi od 19. studenoga 1875. U objašnjenju između ostalog piše: »La cantoria che si vuol costruire sopra la sacrestia, anzichè di vantaggio, riuscirebbe inutile, e forse anco porgerebbe occasione a scandali per parte della gioventù che la frequenterebbe sfuggendo alla vista del parroco, e stando rivolta con la faccia al resto dei devoti in Chiesa. Un moto, un riso, un qualunque gesto, seppure involontario, basta a disturbare la devozione del popolo di campagna.«

u Poličniku.⁸⁰ Crkva je dovršena u prosincu 1877. godine, a još je preostalo da se prenese oltar iz stare župne crkve, pa je posvećena u srpnju 1878. godine.⁸¹

U tlocrtu i gabaritnim omjerima Sv. Nikole naznačena je linija klasicističke tradicije koju smo pratili od Sv. Jurja u Viru, a čiji razvoj se kretao u okviru šablone, da bi u briševačkoj župnoj crkvi zapazilo lagano skretanje prema neostilu (neoklasicizam). Tlocrtno nešto bogatiji (poligonalna apsida) Sv. Nikola se odvaja iz ove grupe detaljima prozora i modelacijom pročelja. Nad već poznatim lučnim prozorima postavlja se kameni ukrasni luk, na apsidi se podužna os naglašava bifornim gornjim prozorom. Na glavnom pročelju mali slijepi lučni prozori i uporno ponavljanje luka — od portala preko prozora za osvjetljenje do uskih otvora pod konzolama preslice govore nam o pokušaju stvaranja neoromaničkog ugođaja na ovom sakralnom regionalnom objektu. Naknadno projektirana bočna vrata ne uklapaju se u proporcije građevine, ali donose zanimljiv detalj neogotičkih dovratnika. Tako s godinom gradnje crkve u Poličniku možemo odrediti prekid s onim nizom građevina nastalih na klasicističkim predlošcima i prodor neostila u regiju.

U Lukoranu na otoku Ugljanu podignuta je 1877. godine crkva sv. Lovre, kao nova župna crkva za dva otočka mjesta, Mali i Veli Lukoran. Izgradnja je u blizini župne kuće, koja je također bila podignuta u 19. stoljeću, a nedaleko od ranije manje crkve oko koje se nalazilo mjesno groblje. U nekim mjestima su se, kao što smo vidjeli, ove stare crkve obnavljale, proširivale ili barem djelomično uklapale u novu crkvu. Stara župna crkva u Lukoranu vjerojatno je bila previše dotrajala kad je 1869. nadbiskupski ured zabranio vršenje kulta, a također je predloženo da se sklone postojeći mramorni oltari na sigurnije mjesto.⁸² Tada se, dakako, već pomišljalo na potrebu gradnje crkve, ali je trebalo obaviti još neke tehničke predradnje. Crkva će, međutim, biti podignuta tek kroz osam godina, a o stanju u regiji i kašnjenjima u gradnji

⁸⁰ Isti spisi od 23. rujna 1876. Iz dopisa inž. Meyera: »In seguito a vocale desiderio di Sua Eccellenza l'Arcivescovo, del M. R. Parroco e di tutta la Comunità di Polesnik, ed anche per abbellire quella nuova chiesa in costruzione, — dietro vocale consenso avuto dal Signor Consigliere Superiore Edile, — mi permetta di presentare per la Superiore approvazione, il qui unito tipo rappresentante il Campanile alla Romana da erigersi sul frontispizio della facciata principale anteriore, in luogo di quella progettata sulla facciata posteriore.

È evidente che l'estetica dell'edifizio rilevantemente migliorasi mediante siffatta proposta ed armonizzerà assai di più il campanile colla facciata d'ingresso, lavorata con pietre bianche e ridotta che con quella posteriore soltanto intonaccata, ed inoltre manifesta un solo sguardo alle due facciate, cioè del progetto originario e dell'attuale, adattarsi al prospetto di gran lunga più il campanile delineato che la decorazione della sommità d'una semplice croce.«

⁸¹ HAZ, s.r.N., 1877. god., f. IV/E, sv. 2453 (150). Vidi C. F. Bianchi, Zara cristiana II, str. 335.

⁸² HAZ, s.r.N., 1869. god., f. IV/E, sv. 97 (9842). Dekretom nadbiskupskog ureda zabranjena je služba u staroj crkvi, a da bi se spasili oltari predlaže se da se uposli »una persona d'arte che li demolisca e sorvegli il relativo trasporto nella Casa Comunale presso la quale si spera di veder tra breve edificata la nuova Chiesa.«

potkrijepit će i podatak da je već pet godina ranije (1864), župnik obavijestio nadbiskupiju o ruševnom stanju objekta.⁸³

Projekt za novu župnu crkvu izradio je inženjer Giuseppe Clocchiatti 1870. godine. On je tada bio građevinski pripravnik Odjela za izgradnju u zadarskom Namjesništvu.⁸⁴ Izgradnja nije odmah otpočeta. Najprije su obavljani radovi na staroj crkvi 1871. godine.⁸⁵ Neko vrijeme se stanovnici dvaju mjesta nisu mogli složiti oko lokacije novogradnje, da bi 1875. godine bečko Ministarstvo prihvatilo projekt za crkvu,⁸⁶ a iduće godine bio je potpisan ugovor s poduzetnikom.⁸⁷

Lukoran, crkva sv. Lovre, 1877. g.

⁸³ Ovaj podatak se nalazi u gore navedenim spisima. Tu je također podatak da je u listopadu 1869. građevinski pripravnik dr Clocchiatti pregledao staru crkvu te predložio rušenje krova i zvonika na preslicu čija zvana treba sačuvati. Za obavljanje službe predlaže da se koristi sakristija stare crkve, a također spominje lokaciju eventualne nove crkve pored župne kuće.

⁸⁴ HAZ, s.r.N., 1870. god., f. IV/E, br. 473. U spisu se navodi: »L'I.R. Praticante edile Dr Clocchiatti rassegna il progetto pella costruzione di una nuova Chiesa latina a Lucoran.« Tada je predviđen trošak od 10 522,84 forinta.

⁸⁵ HAZ, s.r.N., 1871. god., f. IV/E, sv. 2229 (1229). Zidarski majstor G. Crivelli srušio je naznačene dijelove crkve, a oltare smjestio u sakristiju.

⁸⁶ HAZ, s.r.N., 1875. god., f. IV/E, br. 422.

⁸⁷ Isti spisi. S poduzetnikom L. Pasquottijem sklopljen je ugovor o gradnji za svotu od 10.328,54 forinte u srpnju 1876. godine. Prema Bianchijevim navodima (Zara... str. 94) temeljni kamen položen je u travnju 1877, a za gradnju je potrošeno 10.200 forinti iz crkvenog fonda i 4.000 forinti od doprinosa mještana. Prema datumima isplate, koji teku od svibnja do prosinca 1877. godine, izgleda da je crkva podignuta u tom relativno kratkom razdoblju.

Kamen temeljac položen je u travnju 1877. godine, a gradnju je nadgledao zadarski inženjer Rudolf Tamino. Građevinski savjetnik Gillhuber zahtijevao je od Tamina da kao doprinos mještana preuzima samo kvalitetan kamen iz dobrih kamenoloma. Lukoranski župnik je tražio otvaranje bočnih vrata kroz koja bi ulazili muškarci, jer su u crkvi bile odvojene žene od muškaraca, a one su se prema običaju zadržavale kod glavnog ulaza. Po završetku radova, u rujnu iste godine, odobrena je izrada škropionice i postavljeni su stari oltari i ciborij u novu crkvu.⁸⁸

Sv. Lovre u Lukoranu spada u ljepše crkve zadarske regije, ima dominantan položaj na otoku i odrednica je lađama na moru. Ističe se njegov gabarit, bijeli kamen i vitki visoki zvonik na preslicu. U tlocrtu, to je latinski križ s polukružnom apsidom koja ima malo niže krovnište. Zgrada je ožbukana i ukrašena plitkim lezenama i visokim soklom, dok je pročelje u kamenu. Na pročelju je dominantna podužna os koja ide od polukružnog portala preko visokog lučnog prozora do biforne preslice zabatnog završetka. Dvije lezene teku bočnom stranom pročelja i završavaju se ukrasnim tornjićima. U zabatnom čelu pročelja nalazi se manji kružni otvor. Po tri lučna prozora rastvaraju se na stranama glavne lađe, a kamena bifora nalazi se na krajevima transepta.

Za ovu crkvu kažemo da je neostilska, iako morfološki ne odskače od ranije nabrajanih objekata nastalih na klasicističkom predlošku. U njoj se osjeća daleki prizvuk neostilske arhitekture, koja se u Zadru pojavila šezdesetih godina prošlog stoljeća, najprije u neogotičkoj obnovi franjevačkog samostana da bi uslijedile neoresansne reprezentativne zgrade i neoromanička izgradnja zvonika katedrale. Različiti neostilski detalji susreću se, nadalje, u profanoj arhitekturi, posebno na vilama i nekim objektima za razonodu. Na Sv. Lovri neostil se čita iz novih omjera u gabaritu crkve, njene naglašene visine i ukrasnih tornjića na pročelju. Iako su to samo detalji, oni su dovoljno značajni za raspoznavanje nijansi o kojima moramo voditi računa kada proučavamo arhitekturu regije, koja je uvijek iz nekog razloga pojednostavnjena, teže prepoznatljiva, ponekad inertna. Tim više ističemo ovo ostvarenje Clochiattijevog projekta kao tlocrtno i stilsko obogaćenje regionalne sakralne arhitekture prošlog stoljeća i jedno od ljepših ostvarenja na tom području.

U okviru dosadašnjih istraživanja obuhvaćeno je samo sedamnaest crkava, ali njihov broj na zadarskom području je nešto veći. Držimo, međutim, da se ovoj maloj cjelini može lako pribrojiti neki novo otkriveni objekt, koji će imati slične karakteristike. Vjerujemo da bi se u tipološku podjelu, napravljenu prema ovom području, mogle uklopiti i crkve iz šireg područja Dalmacije, koje su građene u vremenu između 1800. i 1900.

Sve objekte s ovog područja, što su obilježeni klasicističkim ili neostilskim elementima, možemo tipološki svrstati u dvije osnovne grupe: longitudinalne i centralne građevine.

⁸⁸ HAZ, s.r.N., 1877. god., f. IV/E, sv. 2543 (3584). Župnik Krasić je tražio od Namjesništva da pomogne u ponovnom namještanju »tre marmorei altari e l'artistico fregiato ciborio.«

Longitudinalne građevine karakterizira prostrani, visoki jednobrodni prostor, koji u pravilu ima stepeničasto sužavanje tlocrta u svetište pa u pravokutnu apsidu. Duljina crkve često nije srazmjerna širini crkvenog broda. Daljnje zajedničko obilježje jest zvonik nad pročeljem te visoki, lučno oblikovani prozori. Rjeđe se susreću mali lunetarni prozori, koje rado upotrebljava spomenuti arhitekt Presani. Među ovim građevinama uočljive su dvije varijante s obzirom na obradu pročelja te oblik i smještaj zvonika, što vjerojatno možemo pripisati dvama različitim predlošcima Građevinskog ureda. Brojnije su one s lučno ukrašenim pročeljem, zvonikom na preslicu (koji je u većini slučajeva srušen), te izduženim, lučno oblikovanim prozorima. Prva takva crkva je u Viru (1845), zatim u Selinama (1848), Starigradu (1850), Ražancu (1856), Poljicima (1857), Briševu (1866), Poličniku (1877) i Lukoranu (1877).

Crkva u Polači je prema Bianchiju nastala 1836. (drugih dokumenata nema), ali se na njoj susreću neki elementi gradnje koji se javljaju kod kasnijih ostvarenja. Preslica je učvršćena konzolom, javlja se bočni portal, kakav susrećemo napr. na crkvi u Poličniku iz 1877. (ima neostilske ukrasne elemente), a tlocrtno i gabaritno ova građevina je skladnija od ostalih. Nema izraženo svetište, već se na jednobrodni prostor nastavlja polukružna apside. Ipak, crkva u Polači nema nikakvih neostilskih oblikovnih detalja te spada u klasicističko razdoblje. Njen projekt odskaje od ostalih kvalitetom oblikovanog prostora.

U drugoj varijanti longitudinalnih građevina javlja se zabatno pročelje i nad njim zvonik u obliku tornjića. S obzirom na nisko krovište, ovakav zvonik nezgrapno pritišće pročelje. Češći su mali lunetarni prozori. Prva takva crkva na kopnu je ona u Gorici (1848), a slične građevine susrećemo u Kustićima na otoku Pagu (1855), ili na otoku Silbi (1844).

Građevine centralnog tlocrta su rjeđe. Osim spomenutih Presanijevih crkava, tu možemo ubrojiti i centralni tlocrt u obliku sažetog križa s visokim tamburom i plitkom kupolom nad križištem. U takve građevine spada župna crkva u Benkovcu (1863—64) i prema njoj rađena ona u Smilčiću (1866—69). Tlocrt je u obliku sažetog latinskog križa s tamburom nad križištem te lučno oblikovanim pročeljem. Benkovačka crkva je reprezentativna građevina s bogatom profilacijom vrata i prozora i s jednostavnim klasicističkim oblikovnim elementima. Na crkvi u Smilčiću opaža se rustičnost obrade. Umjesto kružnih otvora javljaju se uski, dugi prozori s prizvukom neostilskog strujanja.

Među navedenim primjerima sakralne regionalne arhitekture nisu spomenute dvije građevine, koje se ne mogu uklopiti u ovu tipološku podjelu, a nastale su u prvoj polovini 19. stoljeća. To je crkva sv. Nikole u Novigradu (1800), koja je rustični mali jednobrodni prostor s lunetarnim bočnim prozorima, a primjer je lokalne graditeljske tradicije bez nekih stilskih oznaka.

Druga je župna crkva u Vinjercu (1847), koja prihvaća longitudinalnu shemu tlocrta, ali zadržava neke regionalne barokne oblikovne elemente (izvijeno pročelje i lunetarni prozori). Pojedini detalji su rustično izrađeni. Upravo ta rustičnost govori da je starinski ukus samih

mještana i lokalnih zidara izmijenio predloženi tipizirani nacrt, pa zato župnu crkvu u Vinjercu svrstavamo u barokno-klasicističke građevine, rustične obrade.

TIPOLOŠKA PODJELA SAKRALNE ARHITEKTURE ZADARSKE REGIJE (1800—1900)

I GRAĐEVINE U RUSTIČNOJ I BAROKNOJ TRADICIJI

1. Sv. Nikola u Novigradu (1800)
2. Župna crkva u Vinjercu (1847)

II LONGITUDINALNE GRAĐEVINE

A *Pročelje polukružno modelirano, zvonik na preslicu*

1. Župna crkva u Polači (1836?)
2. Župna crkva u Viru (1845)
3. Župna crkva u Selinama (1848)
4. Župna crkva u Starigradu (1850)
5. Župna crkva u Ražancu (1856)
6. Župna crkva u Poljicima (1857)
7. Župna crkva u Briševu (1866)
8. Župna crkva u Poličniku (1877)
9. Župna crkva u Lukoranu (1877)

B *Zabatno pročelje sa zvonikom u obliku tornjića*

1. Župna crkva u Silbi (1844)
2. Župna crkva u Gorici (1848)
3. Župna crkva u Kustićima (1855)

III CENTRALNE GRAĐEVINE

1. Sv. Frane u Podpragu (1832), projekt V. Presanija
2. Župna crkva u Privlaci (1836), projekt V. Presanija
3. Župna crkva u Benkovcu (1863)
4. Župna crkva u Smilčiću (1866)

L'ARCHITECTURE NÉO-STYLISTIQUE DE LA RÉGION DE ZADAR

Marija Stagličić

Dans la région de Zadar nous notons une augmentation des constructions d'églises paroissiales, entre les années trente et quatre-vingts du XIXe siècle. Ce sont le plus souvent des édifices d'un classicisme tardif et simplifié. Vers la fin de la période mentionnée, des éléments néo-classiques et néo-romans sont visibles. Ces constructions peuvent être divisées en trois sortes:

- 1) rustiques avec éléments de baroque tardif
- 2) longitudinales avec clocher en quenouille et longitudinales avec clochers en forme de tourelle
- 3) centrales

Tout au début de cette activité architecturale il faut distinguer les travaux d'une qualité certaine effectués par l'architecte V. Presanije à Privlaka et Podpraga sur le mont Velebit.